

lében ír arról, hogy a törökök keresztény emberáldozattal fékezték meg az elemek erőit. Gömöri szerint „nagyon is valószínű, hogy ez lett egyik kiindulópontja a Kőmíves Kelemen című népballadában leírt történetnek”. Ez igen fantáziadús következtetés. „Az, hogy a hordóba rakott rácból hogyan lett az egyik kőműves felesége, nem szükséges magyaráznunk: egy ilyen „romantikus” csere nélkül talán nem is lehetett volna ebből a különös eseményből hátborzongató népballada” – írja Gömöri. Hát, ezzel a mód szerrel sok minden bebizonyítható lenne. A szerző is érezheti ezt, hiszen tanulmánya záró bekezdésében így összegez: „Lehet, persze, hogy (...) a ballada és a temesvári emberáldozat közötti hasonlóság merőben véletlen.”

Lengyel nyelvtudás hiányában nem tudok érdemben hozzászólni a kötet egyik legérdekesebb írásához, amely Balassi verseit és a korabeli lengyel költészetet hasonlítja össze.

Gömöri több izgalmas felfedezést tett, amelyeket jelen kötetébe is beválogatott: ő találta meg Balassi Bálint bejegyzését Stephan Haymb emlékkönyvében, ugyancsak ő fedezte fel Hans von Braun albumában a Balassi-címert és Balassi Bálint jelmondatát, ő ismertette a strasbourgi akadémián tanuló 16. századi magyarok albumbejegyzéseit.

Meggyőző a „póka” = „ifjú nő” szófejtés.

Campion (Campionus) művéről, a szerzőről, a történeti körülményekről, továbbá Balassi találkozásáról a szöveggel valószínűleg Gömöri írta a legalaposabb tanulmányt.

A könyvet két szép vers zárja: a *Balassi Krakóban* és a *Zrínyi Miklós Balassi Bálintra emlékezík*. Tudjuk, Gömöri 1956 novemberében hagyta el az országot. Hihetnénk: az előbbi vers önéletrajzi ihletésű is, hiszen „minden, minden hiába / idegenben nem élhet”. Ám a vers három évvel korábbi (1953. november), meg lehet, jövőbelátó...

Sajnálatos hiányosság, hogy a nincsenek lábjegyzetek, nehézkes egy-egy vonatkozás kedvéért a tanulmány végére lapozni. Továbbá, s ez sokkal fontosabb, a kötet nem tartalmaz névmutatót, amely egy ilyen, tudományos értékű kiadványnál nélkülözhetetlen segédeszköz lenne.

KÖSZEGHY PÉTER

Medialisierung des Zerfalls der Doppelmonarchie in der deutschsprachigen Regionalperiodika zwischen 1880 und 1914, Hg. Zoltán Szendi, Wien, LIT Verlag, 2014, 184 p. (Transkulturelle Forschungen an den Österreich-Bibliotheken im Ausland Bd. 9)

Az Európát később teljesen átalakító I. világháború kitörésének 100. évfordulója a legkülönbözőbb tudományos szempontú vizsgálódásokhoz kínál apropót. A sorozat legutóbb megjelent kötete azon nemzetközi kutatások eredményeit foglalja össze, amelyek a Monarchia utolsó békes évtizedeinek német nyelvű helyi sajtójára irányultak. A munkának az volt a célja, hogy a helyi lapok olyan szimptomatikus jelenségeit mutassa be, amelyek előre jelezték a Monarchia felbomlását. Ismeretes a sajtó véleményformáló ereje, a politikai hatalom birtokosai már akkor is tudták az újságolvasókat – persze nem a mai mértékben – manipulálni. A kötet címében szereplő évszámok arra utalnak, hogy az 1880-as évek egyrészt a Monarchia virágkorát jelentik, másrészt már magukban hordozták a széthullás előjeleit. A kutatás lezáró éve a háború kitörésének éve. A helyi sajtó alkalmas arra, hogy felfedezzük benne a növekvő nacionalizmus, de ugyanakkor az uralkodó iránti lojalitás, a Monarchia egységének megőrzésére való törekvés nyomait is. A kor legfontosabb kérdéseinek vizsgálatára a legalkalmasabbak az újságok vezércikkei, de a tudósítások, kommentárok, eszék, valamint a szépirodalmi szövegek is fontos információkat tartalmaznak. A vizsgált helyi lapok hat mai országból származnak, profiljuk különböző volt, többségük német nyelvűsége ellenére eltérő nyelvi és társadalmi közegben létezett.

Gabriele Melischek bevezető tanulmányában a média feladatait vázolja fel krízis-, illetve feszültségszituációk esetén. Miután meghatározza, hogy az identitás mit jelent és melyek a sajátosságai (stabilitás, ugyanakkor dinamizmus és változás is), bevezeti a „framing” fogalmát és bemutatja, mi a funkciója a hírszolgáltatás terén. Ezután tér ki a krízis meghatározására. Az irodalom sajtóbeli terjesztésének példjaként két nagy liberális orgánus, a bécsi *Neue Freie*

Presse és a budapesti *Pester Lloyd* tárcarovatát, irodalmi és színházi kritikáit vizsgálja a kiválasztott évek, 1880, 1890, 1900 és 1910 utolsó három hónapjában. Végezetül arra a következtetésre jut, hogy míg a *Neue Freie Presse*re a német nyelvű (kezdetben német, majd osztrák) irodalom számszerűleg nagyobb mértékű közlése volt jellemző, addig a *Pester Lloyd* olvasóit inkább a nemzetközi (nyugat-európai) irodalom felé orientálta és a magyar irodalmat is ezek kontextusában mutatta be. Vagyis mindkét lap saját kormánypolitikáját népszerűsítette közvetve, és a Monarchia két részében nem létezett általánosan érvényes irodalmi konszenzus, illetve az uralkodó kánon nem volt azonos.

Az időrendben közölt tanulmányok nagyobb része olyan újságokkal foglalkozik, amelyek konfliktushelyzeteket, illetve a háború előtti időszakot tematizálják. Kivételt képez az utolsó két írás, amelyek olyan periodikumokat mutatnak be, amelyek multikulturális közegük miatt távol tartották magukat a direkt politikázástól.

Szendi Zoltán a *Fünfkirchner Zeitung*ból vett példák alapján elemzi, hogyan tárgyalta ez az újság a feszültségeket okozó tényeket. Arra a megállapításra jut, hogy a háború veszélye ebben az időben már mindenütt érzékelhető volt. 1888-ban egy újságcikkben találóan fogalmazták meg, hogy a háború oka a „puszta kapzsiság és uralomvágy”, ezen kívül a növekvő feszültségek másik fő oka az egyre jobban terjedő nacionalizmusban rejlett. Az elmagyarosodás a jelentős német nyelvű lakossággal rendelkező Pécsen és környékén olyannyira előrehaladott volt, hogy a német polgárok, így a lap szerkesztője is, magyarnak vallotta magát, s hamarosan már nem volt igény német nyelvű orgánumra a városban. 1892-ben megalapították a konkurens *Pécsi Naplót*, majd a *Fünfkirchner Zeitung* 1906-ban meg is szűnt. A háborús veszéllyel kapcsolatos híradásokat Szendi három csoportba sorolja: a rövid hírekben az újság semleges volt, a vezércikkekben ugyanúgy – mint ahogy azt osztrák helyi orgánumokkal való összevetés is bizonyítja – a kormánypolitikát támogatta, néhány írásban viszont már szubjektív vélemények is napvilágot láttak. Jellemző volt még,

hogy a liberális szellemben szerkesztett *Fünfkirchner Zeitung* ugyanabba a hibába esett, mint sok magyar politikus a kiegyezés után vagy 1848-ban, amennyiben figyelmen kívül hagyták a nemzetiségek óhajait.

Tanja Žigon a 19. század végi, 20. század eleji krajnai német-, illetve szlovénnyelvű sajtót vizsgálja és többirányú lojalitásukra (Habsburg alattvalói hűség, valamint szlovén nemzeti öntudat) hívja fel a figyelmet. A német nyelvű lapok, a legolvasottabb *Laibacher Zeitung*, a német nyelvű, de címében a Júlia-Alpok legmagasabb csúcsának szlovén nevét viselő *Triglav*, a *Laibacher Wochenblatt*, valamint a szlovén *Slovenski narod*, a *Slovenec* és a *Slovan*. A szerző ezekben mutatja be a császári pár 1883 nyarán Krajnában tett látogatásának visszhangját, a krajnai születésű neves osztrák költő Anastasius Grün (Anton Alexander Graf von Auersperg) halálának tízéves évfordulóján 1886-ban Ljubljánban leleplezett emléktábla felavatását; majd 1907-ben a *Slovan* című kulturális folyóiratban már a szlovén nemzeti eszme jelenlétét és a Monarchia felbomlásának prófétai vízióját konstatálja.

Matjaž Birk és Anja Urekar Oswald maringori periodikumokkal foglalkoznak írásukban; a német nyelvű *Marburger Zeitung*ot és a szlovén nyelvű, konzervatív *Slovenski gospodar* című hetilapot mutatják be néhány kiválasztott év (1900, 1907, 1914) alapján. A lapokból vett példák felvonultatása után, amelyek az azonosság és a másság ábrázolására fókuszálnak (szlovének, szerbek, magyarok és csehek, valamint a Német Birodalom), végezetül azt állapítják meg, hogy ez a problematika a stájer nagyvárosban, Mariborban állandóan jelen volt, és hogy a szlovén újságban – bár a szlovének egyenjogúságát követelte – mégis a Habsburg Birodalom iránti nagyobb lojalitás fedezhető fel.

A hosszú életű nagyszebeni *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* (1874–1944) kiválasztott évfolyamainak (1880–1883, 1885, 1890, 1900 és 1905) elemzése Bianca Bican tanulmányában azt igazolja, hogy a lap soha nem tudta a helyi érdeklődés határait átlépni. Bár az erdélyi századok évszázadok óta rendelkeztek bizonyos pri-

vilégiumokkal, de a közélet minden szegmensére kiterjedő magyarosítási törekvések ekkoriban érzékenyen érintették a szász lakosságot. Német nyelvű sajtójuk (és így politikai elitjük sem) tudott hatásos programot felmutatni, ehelyett a sajtó inkább csak a múltból vett pozitív példák megismertetésére szorítkozott.

Tereza Pavličková azt a feladatot tűzte ki maga elé tanulmányában, hogy bemutassa a znojmoi sajtót és annak rövid történetét. Részletesen ábrázolja a nemzetiségi kérdés német és cseh nyelvű sajtóbeli tárgyalását, kitér a nemzeti, a liberális valamint a keresztény szellemű 19. századi lapoktól kezdve egészen a 20. században már radikalizálódó, egymással rivalizáló orgánumokig, amelyekben már az antiszemitizmus bizonyok jeleit regisztrálta, és amelyek már az eddigi együttélés, összetartozás helyett inkább a szétszakadásra irányultak.

Jožef Tancer az 1838 óta megjelenő, nagy hagyományú *Kaschauer Zeitung*ot teszi vizsgálatá tárgyává, nevezetesen annak 1910 és 1913 közötti évfolyamait, de különösen az 1912-es évre koncentrál, mert ez utóbbi évben érték el tetőpontjukat a magyarországi általános, egyenlő és titkos választások előkészületei. Metaforák segítségével (pl. a politika játék, a demokrácia hiánya betegség, a megoldás az elmozdulás) mutatja be a választás kapcsán a lap vezércikkeiben kialakult diskurzust, és arra a következtetésre jut, hogy bár Magyarország krízishelyzetben volt, de semmiképpen sem állt fenn a szétesés vagy a pusztulás veszélye.

Bognár Zsuzsa munkájának középpontjában a *Pester Lloyd* kulturális rovatának imago-lógiai analízise van, és azt követi végig, hogy tárgyalta a lap a különböző népeket, legyenek azok a háborúban Magyarország szövetségesei, illetve ellenségei. Ehhez a sztereotípiakutatás módszertanát használja, és azt mutatja be, hogyan távolodtak el az újság publicistái (Alfred Polgár, Hatvany Lajos, Ernst Lorys, Otto Alscher, Szász Zoltán és Supka Géza) a hagyományos nemzeti sztereotípiáktól, és hogyan jutottak el a háborús ideológia mentén újabb sztereotípiák megfogalmazásáig. Sajtótörténeti érdekesség és kuriózum az, amikor a *Pester Lloyd* 1916. szeptember 2-ától október 29-éig, Erdély

románok általi megszállása alatt egy oldalának kétharmadát átengedte a nagyszebeni *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*nak, hogy az tudja Magyarországra menekült olvasóit tájékoztatni. Ezáltal a budapesti lap szakított a népeket szétválasztó sztereotípiákkal és – hacsak rövid időre is – összekötő, közvetítői szerepet vállalt magára.

Cristina Spinei a csernovici *Bukowinaer Post* (1893–1914) című lappal foglalkozik, bemutatja a multikulturális értékeket (román, ukrán, ruszin, lengyel, német és zsidó) egybefogó, többnyelvű Bukovina koronataromány német nyelvű orgánumát. Ennek a történelem során önállósággal soha nem rendelkező régiónak a 'lingua francá'-ja ugyanis a német nyelv volt. Igen érdekes a bécsi sajtóval, osztrák és más nemzetiségű szerzőkkel való különböző összefonódások, érintkezési pontok bemutatása a tanulmányban. A szerzőnő sok író, költő, publicista nevét sorolja fel, akik a *Bukowinaer Post* több mint húsz átnézett évfolyamában a számtalan ott közölt műfordításnak köszönhetően felbukkantak.

Lucia Mor a *Der Bote vom Gardasee* (1900–1914) című hetilapot mutatja be, amely létezése alatt mindig ügyesen egyensúlyozott Németország, Ausztria és Olaszország között oly módon, hogy a politikai témákat, állásfoglalásokat ügyesen kerülte, és ezáltal a nemzetek békés együttélésének egyfajta példaképét, ideálját testesítette meg. Ez a lap létérdeke is volt, ugyanis a turisták, fürdővendégek gazdasági, kulturális és úti információkkal való ellátása tartotta életben. Az aktuális politikai eseményekről mindig közvetve adott hírt, az európai béke megőrzése érdekében a Hármasszövetséget (Német Birodalom, Osztrák–Magyar Monarchia, Olaszország, 1892-től 1915-ig fennálló szövetségét) támogatta. A lap minden számának nagy részét gazdasági okokból a hirdetések tették ki.

Összefoglalólag még egyszer a sajtó véleményformáló erejére utalhatunk, s a kötet bebizonyította, hogy a helyi sajtó, persze nem olyan mértékben, mint az országos nagy lapok, szintén részt vett a Monarchia krízishangulatának diskurzusában. Ezen kívül értékes hozadékként megemlíthetjük a szlovén sajtó (Ljubljana

és Maribor), valamint a dél-morvaországi Znojmo sajtójának rövid összefoglalását, Bukovina történeti fejlődésének és korabeli sajtójának vázlatos bemutatását. A tárgyalt kötetben köz-

zétett kutatási eredmények hozzájárulhatnak a Monarchia helyi sajtójának jobb, differenciáltabb megismeréséhez.

RÓZSA MÁRIA